

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента, кандидата юридичних наук, доцента

Симоненко Наталії Олександрівни

на дисертацію Поштаренко Інни Валеріївни на тему

«Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», подану до захисту у спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Проблематика, покладена в основу дисертаційного дослідження «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» зумовлена низкою чинників соціального, правового й гуманітарного характеру. Насамперед, малолітня дитина належить до особливо вразливих груп населення, які потребують посиленого кримінально-правового захисту з боку держави. Використання дітей у протиправній діяльності, зокрема для заняття жебрацтвом, є формою експлуатації, яка грубо порушує права дитини, гарантовані як національним, так і міжнародним законодавством.

Водночас чинна редакція ст. 150-1 Кримінального кодексу України, яка передбачає відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, викликає низку практичних і теоретичних запитань. Попри суспільну небезпеку цього явища, офіційна статистика свідчить про надзвичайно низький рівень фіксації таких кримінальних правопорушень, що, ймовірно, свідчить про високу латентність, недосконалість кримінально-правової норми та складність її застосування.

Особливої актуальності досліджувана проблема набуває в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України. Воєнний стан супроводжується гуманітарною кризою, масовим внутрішнім переміщенням, погіршенням соціально-економічного становища сімей, зростанням кількості дітей, які опинилися без належного піклування з боку дорослих. Такі умови створюють передумови для поширення практики використання малолітніх дітей з метою жебракування, особливо в великих містах та поблизу місць масового

скупчення людей, що, у свою чергу, потребує адекватної реакції з боку держави та вдосконалення відповідних механізмів кримінально-правового реагування.

Крім того, у зв'язку з активними євроінтеграційними процесами в Україні особливої значущості набуває завдання адаптації національного законодавства у сфері захисту прав дитини до європейських правових стандартів. Зобов'язання, що виникають перед нашою державою в межах співпраці з Європейським Союзом, потребують переосмислення змісту кримінально-правових норм, спрямованих на охорону малолітніх дітей, та їх приведення у відповідність до міжнародних підходів. Це, у свою чергою, актуалізує необхідність дослідження питання кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом та вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення відповідної норми Кримінального кодексу України.

Практична значущість теми посилюється і тим, що результати дисертаційного дослідження можуть стати інструментом для підвищення ефективності діяльності органів досудового розслідування, прокуратури та суду у справах, пов'язаних із посяганнями на права дитини.

Отже, актуальність теми дисертації не викликає сумнівів як у контексті сучасних правових реалій України, так і з точки зору перспектив її інтеграції до правового простору ЄС.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Основні положення та висновки дослідження, сформульовані в дисертації, відображено в 15 наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, визначених МОН України як фахові з юридичних наук, одинадцять тез доповідей, які оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвідомчих науково-практичних конференціях.

Дисертацію оформлено згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написано державною мовою з дотриманням наукового стилю. Результати дисертаційного дослідження є достатньо аргументованими,

обґрунтованими, логічними та переконливими, мають високий ступінь наукової новизни та практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз анотації, тексту дисертації та змісту публікацій Поштаренко І.В. дають змогу зробити висновок про наукову обґрунтованість та достовірність результатів, отриманих у результаті науково-теоретичного пошуку. Усі наукові положення, висновки та рекомендації достатньою мірою обґрунтовані, підкріплені теоретичними положеннями, нормативно-правовою базою, статистичними даними. Вони відповідають меті та завданням роботи, що забезпечується правильністю обраних для дослідження методів.

Дисертаційна робота Поштаренко І.В. містить нові науково обґрунтовані результати, що базуються на використанні належних емпіричних джерел: результати анкетування 180 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України стосовно відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; узагальнені результати вивчення 27 вироків судів у провадженнях про кримінальні правопорушення, передбачені ст. 150-1 КК за період 2015–2024 р.р.; систематизовані дані державної та відомчої статистичної звітності щодо кількості зареєстрованих (облікованих) кримінальних правопорушень, передбачених ст. 150-1 КК за 2015– 5 місяців 2025 р.р.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Результатам дисертаційного дослідження Поштаренко Інни Валеріївни характерний належний ступінь наукової новизни, що є одним із перших в Україні комплексних монографічних наукових досліджень, у якому здійснено розгорнутий аналіз кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом після початку повномасштабної російсько-української війни, завдяки чому вироблено нові знання та розроблено пропозиції щодо покращення застосування вказаної норми КК в правозастосовній практиці.

У дослідженні сформульовано й обґрунтовано низку нових положень і висновків, зокрема, вперше: 1) визначено родовим об'єктом аналізованого правопорушення сукупність конституційних прав і свобод, спрямованих на забезпечення вільного розвитку малолітньої дитини; додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – відносини, які гарантують належний освітній рівень малолітніх дітей, додатковим факультативним безпосереднім – відносини в сфері охорони фізичного і психічного здоров'я, а також честь і гідність малолітньої дитини; 2) запропоновано під терміном «використання» розуміти цілеспрямовану діяльність винного із забезпечення утримання чи пред'явлення потерпілого в якості корисної для суб'єкта особи, яка своїм видом спонукає сторонніх осіб до безоплатної передачі йому грошей, речей, інших матеріальних цінностей; 3) аргументовано необхідність визнання суб'єктом даного правопорушення фізичну осудну особу, яка досягла 16-річного віку і записана матір'ю або батьком дитини; 4) висловлено пропозицію про визнання кваліфікуючою ознакою у ч. 2 ст. 150-1 КК спричинення шкоди здоров'ю малолітній дитині; 5) обґрунтовано необхідність доповнення санкції ч. 1, 2 ст. 150-1 КК покаранням у вигляді пробаційного нагляду, а також визначено градацію покарання у вигляді позбавлення волі.

В опублікованих статтях та тезах у зітчизняних та закордонних наукових виданнях повністю відображені результати дисертаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані у: 1) практичній діяльності – для правильної реалізації кримінального законодавства України в частині кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом; 2) освітньому процесі та науково-дослідній роботі – під час викладання та вивчення навчальних дисциплін «Кримінальне право. Особлива частина», «Кримінально-правова кваліфікація», «Кваліфікація окремих видів кримінальних правопорушень», «Особливості кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень», «Актуальні проблеми застосування

кримінального законодавства», «Кримінальне право: доктринальні та практичні проблеми».

Оцінка змісту дисертації. Дисертація Поштаренко Інни Валеріївни викладена державною мовою, побудована за класичною схемою і оформлена згідно існуючих вимог.

Структурно дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (280 найменувань на 30 сторінках) і 5 додатків на 24 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 230 сторінок, із них обсяг основного тексту – 168 сторінок.

В анотації українською та англійською мовами надає основні відомості щодо здійсненого комплексного дослідження, сформульованих положень і пропозицій та представляє основні отримані уперше результати. Також анотація містить ключові слова та бібліографію наукових праць дисертантки за темою дисертаційної роботи.

У Вступі висвітлені актуальність теми дисертації, зазначений її зв'язок з науковою темою кафедри, сформульовані мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, вказані використані методи дослідження з коротким поясненням мети їх застосування, визначені наукова новизна та практичне значення отриманих результатів, вказані особистий внесок дисертантки та відомості щодо апробації результатів дисертації.

У розділі «Теоретико-правові та методологічні засади дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» авторка, проаналізувала теоретичні, методологічні та правові засади кримінальної за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, завдяки чому вдалося висвітлити систему методів наукового пізнання та встановити методологічну основу дослідження об'єкта та предмета дисертації; вивчила історію становлення та зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

У розділі «Об'єктивні та суб'єктивні ознаки використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», авторкою здійснено ґрунтовний кримінально-правовий аналіз відповідного складу кримінального правопорушення. Ретельно охарактеризовано основний та додатковий безпосередні об'єкти, предмет і потерпілого як обов'язкову ознаку складу кримінального правопорушення. З урахуванням диспозиції кримінально-правової норми та особливостей судової практики визначено момент закінчення кримінального правопорушення, що обґрунтовано як момент початку третього епізоду випрошування матеріальних благ із залученням малолітньої дитини.

Особлива увага приділена аналізу матеріального складу кримінального правопорушення, передбаченого частинами 2 і 3 статті 150-1 КК, в контексті настання наслідків у вигляді тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості. Обґрунтовано наявність причинного зв'язку як обов'язкової ознаки матеріального складу кримінального правопорушення та охарактеризовано його роль як межі кримінальної відповідальності. Об'єктивну сторону доповнено дослідженням факультативних ознак (місця, часу, обстановки, способу, засобів та знарядь вчинення), які, хоча й не мають безпосереднього значення для кваліфікації, проте істотно впливають на призначення покарання.

У межах дослідження суб'єкта правопорушення запропоновано його розширене тлумачення, що включає не лише осіб, яким дитина є чужою, але й тих, хто фактично здійснює опіку або піклування (вітчим, мачуха, патронатний вихователь, інші члени сім'ї), з урахуванням сучасних соціальних реалій, зокрема умов воєнного стану. Запропоновано доцільну законодавчу редакцію, що відображає цю позицію.

Досліджуючи суб'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, авторкою обґрунтовано, що основний склад даного діяння має формальну конструкцію й характеризується прямим умислом. У той час як особливо кваліфікований склад, будучи матеріальним, передбачає необережну форму вини щодо наслідків. У зв'язку з цим слушно акцентовано увагу на наявності подвійної (змішаної) форми вини: прямого умислу щодо дії та

необережності щодо суспільно небезпечних наслідків. Окремо наголошено, що в основі вчинення цього кримінального правопорушення переважно корисливий мотив, орієнтований на одержання матеріальної вигоди або прибутку, що, хоча й не є обов'язковою ознакою складу після змін до КК у 2011 році, однак має важливе значення для характеристики внутрішньої мотивації винної особи.

У третьому розділі «Кваліфікуючі ознаки, кримінальна відповідальність та відмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом від суміжних кримінальних правопорушень» дисертантка обґрунтовує складність кваліфікації систематичного вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, та на основі конкретного прикладу судової практики демонструє правильний підхід до тлумачення ознаки «систематичності».

Окрему увагу приділено проблематиці удосконалення санкцій за кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади кримінального правопорушення. Авторка аргументовано доводить наявність диспропорції між санкціями, зокрема, порівняно незначна різниця у верхніх межах покарання не відображає реального ступеня суспільної небезпечності відповідних діянь. На цій підставі обґрунтовується доцільність законодавчого перегляду санкцій та усунення колізій, які сприяють м'якому покаранню злочинців, зокрема через механізми, передбачені ст. 75 і 79 КК України.

Заслуговує на схвалення підтримка дисертанткою ідеї запровадження «типових санкцій» та уніфікованих термінів покарання, що сприяло б посиленню єдності кримінальної політики, зниженню корупційних ризиків при призначенні покарань та узгодженню положень санкцій із класифікацією злочинів за ступенем тяжкості згідно зі ст. 12 КК України.

Висновки дисертації, як і вимагається, починаються з узагальнень і містять формулювання положень та пропозицій, що відповідають вимогам наукової новизни, мають теоретичне і практичне значення, а також включають пропозиції змін і доповнень до відповідних положень Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за

використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150-1 КК України).

Список використаних у дисертації джерел налічує 281 найменування. До нього, згідно з чинними вимогами, включено і публікації дисертантки, підготовлені за матеріалами дисертаційного дослідження.

У Додатках відображені статистичні дані щодо поширеності кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК України, результати анкетування 180 працівників слідчих підрозділів Національної поліції України з метою з'ясування їхніх поглядів щодо кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, а також акти впровадження, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

В цілому, дисертація є повністю завершеною кваліфікаційною науковою працею.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації на практиці. Отримані результати дисертаційного дослідження І. В. Поштаренко рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, діяльності правоохоронних органів під час здійснення досудового розслідування, в науково-дослідницьких розробках наукових установ, при написанні статей та монографій, плануванні майбутніх досліджень по даному напрямку.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Поштаренко Інни Валеріївни на тему: «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», не позбавлено певних недоліків та положень, що потребують додаткової аргументації або носять певною мірою суперечливий характер.

1. У підрозділі 1.1 «Стан наукової розробленості та методологічного дослідження кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» наведено об'ємний перелік застосованих методів, що є вагомою перевагою дисертаційного дослідження. Водночас доцільним було б більш чітко окреслити специфіку застосування кожного з цих методів стосовно розв'язання конкретних наукових завдань.

2. У підрозділі 2.2. «Об'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом» дискусійним виглядає твердження авторки про чітке розмежування конструкції складу правопорушення на формальний (ч. 1) і матеріальний (ч. 2, 3). Зокрема, у ч. 2 ст. 150-1 КК України йдеться про застосування насильства, яке може проявлятися як у формі ударів чи побоїв – ознак формального складу, так і у формі інших насильницьких дій, які обов'язково мають потягнути за собою настання фізичного болю, тобто наслідку, властивого матеріальному складу. Отже, у цілому конструкція ч. 2 ст. 150-1 КК України є формально-матеріальною.

3. У підрозділі 3.3 «Відмежування використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом від суміжних складів кримінальних правопорушень» дисертанткою ґрунтовно здійснено розмежування від суміжних складів, зокрема ст. 150 та ст. 304 КК України, що є важливим з огляду на складність кваліфікації таких діянь. Водночас, залишилося поза увагою питання відмежування від ст. 303 КК України, яка також передбачає використання особи, у тому числі малолітньої, з метою отримання матеріальної вигоди.

Зроблені зауваження і побажання стосуються дискусійних питань, не впливають на належний науковий рівень дисертації і не піддають сумніву основні наукові результати, отримані здобувачкою.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами вивчення тексту дисертаційного дослідження, наукових публікацій здобувача, а також звіту, щодо перевірки тексту дисертаційної роботи на плагіат, відповідно до п. 3.10 Положення про академічну доброчесність у Національній академії внутрішніх справ затвердженого Рішенням Вченої ради НАВС від 25.10.2022, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами, передбаченими для такого виду робіт, написана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Дисертаційна робота Поштаренко Інни Валеріївни є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею, має високу теоретичну та практичну цінність, а її результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства, правозастосовної практики та

освітнього процесу. Авторка продемонструвала ґрунтовні знання, аналітичні здібності та вміння пропонувати науково обґрунтовані рішення актуальних проблем.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам. На підставі вищенаведеного вважаю, що дисертація **Поштаренко Інни Валеріївни** на тему: «Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом»: за своїм змістом відповідає галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право»; є завершеною, самостійною кваліфікованою науковою працею, що містить науково обґрунтовані результати проведених автором досліджень, які в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, що має суттєве значення для юридичної науки; відповідає вимогам, визначеним Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (із змінами), а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації.

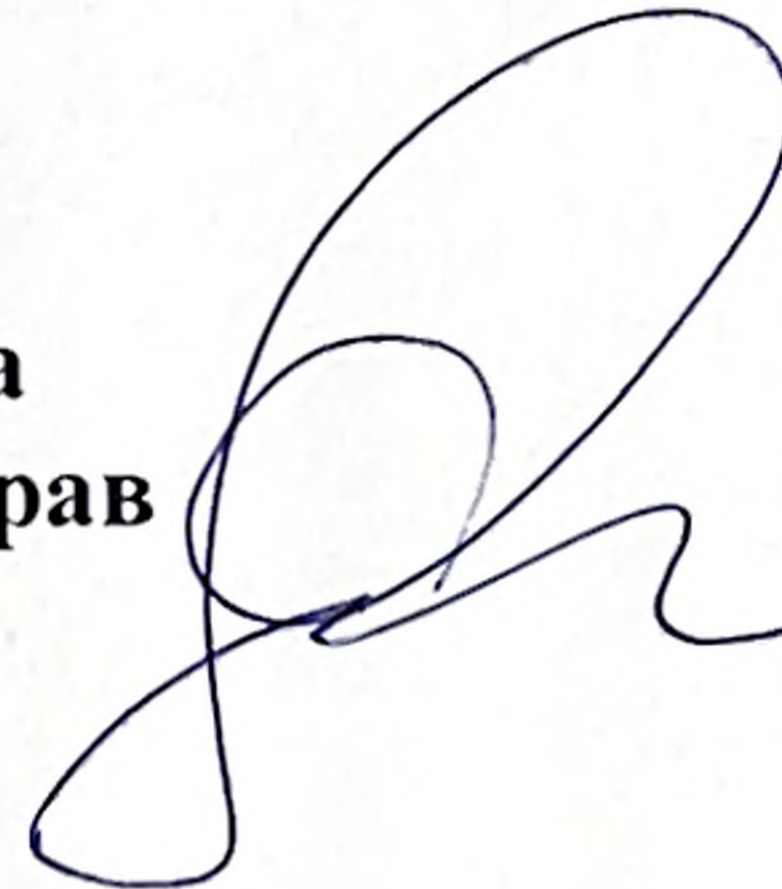
Дисертантка **Поштаренко Інна Валеріївна**, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за обраною спеціальністю.

Рецензент:

доцент кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Наталія СИМОНЕНКО

